

“Страшних судів”. В оповідальних сценах з Успенського іконостаса, передусім в празничках та страстях, надзвичайно колористично показано етнічну строкатість Львова. Маляр реалістично передає національне вбрання тої, чи іншої спільноти. З поміж усіх груп виділяється орієнтальний елемент, зокрема єврейство. Окрім типових антропологічних особливостей обличчя маляр підкреслює етнічну належність персонажів головними уборами. Часто євангельські первосвященики одягненні в культове вбрання сучасників.

Отже новаторство Ренесансу виявилось великою силою, що надала нового звучання українській іконі. З одного боку європейські впливи збагатили іконографічну програму новими сюжетами та новими методами вираження євангельської історії, а з іншого – ікона продовжувала залишатись сакральним твором, з первинно закладеним в неї змістом та з дотриманням ключових засад східно християнського вчення.

References

- [1] Овсійчук В. Українське малярство Х – XVIII століть. Проблеми кольору. / Інститут народознавства НАН України. – Львів, 1996.
 - [2] Українська література XIV – XVI ст. – К.: Наукова думка, 1988.
 - [3] Белецкий П. А. Украинская портретная живопись XVII – XVIII вв. – Л.: Искусство, 1981.
 - [4] Делюга В. Графічні взірці в українському іконописі XVII – XVIII століть. // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – т. ССXXXVI. – Львів, 1998.
 - [5] Gronck A. On the Dependence of Western Russian Passion Presentations on the Western Graphics in the 16th to 18th Centuries // Byzantine Studies. East European Archeological Journal. – April, 2002.
 - [6] Овсійчук В. А. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст. Гуманістичні та визвольні ідеї. – К.: Наукова думка, 1985.
 - [7] Biskupski R. Inspiracje grafika malarstwa ikonowego XVII i I polowy XVII wieku // Materiały Muzeum Budownictwa ludowego w Sanoku. – №23. – Sanok, 1977.
 - [8] Степовик Д. Історія української ікони Х – XX століть. – К.: Либідь, 1996.
 - [9] Либман М. Я. Эпоха Реформации и изобразительные искусства познего Возрождения // Культура эпохи Возрождения и Реформация. – Л.: Наука, 1981.
- Міляєва Л. Переддень бароко // Мистецтвознавство України: Зб. наук. пр. (Ред. кол.: А. Чебикін (голова) та інші. – К.: Спалах, 2000. – Вип. 1: 1999.

Гуманізм філософсько-правової концепції українського народництва XIX – початку XX століття

Мар'яна Купчак

Кафедра теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

Humanism of philosophic and legal concept of Ukrainian narodnytstvo of the 19th and the beginning of the 20th centuries.

The necessity of studying philosophic and legal inheritance of the representatives of Ukrainian national intelligence of the 19th and the beginning of the 20th centuries is considered. The humanitarian concept of the national philosophic and legal ideas is revealed. The similarity and peculiarity of the ideas of different generations of "narodnyky" are presented.

Ключові слова – social and political ideas, philosophy of law, narodnytstvo, humanism, state-building.

Гуманізм філософсько-правової концепції українського народництва полягає в тому, що її метою було створення федеративного устрою Російської держави і здобуття автономії України [1,278]. Так вважають автори статті у „Малій енциклопедії етнодержавознавства” і безумовно з цим твердженням неможна не погодитись.

Разом з тим це твердження є найбільш узагальненим з погляду необхідного аналізу зазначеної концепції. З цієї причини ми маємо на меті більш детально її проаналізувати та спробувати виявити особливості її формування у різний період різними представниками українського народництва.

Перш за все нам видається необхідним зазначити, що філософсько-правова концепція народників актуалізується в наш час у зв'язку з мирним характером завоювання Україною незалежності (позитивний аспект) та відсутністю у цьому процесі адекватного оновлення структур влади (негативний аспект). Влада за змістом своєї діяльності та і за формою також, так і залишилася радянською, що було однією з причин „помаранчевої революції”. Сама ж „помаранчева революція” своєю низькою результативністю розчарувала своїх прихильників і показала найголовнішу проблему серед усіх інших проблем, які необхідно вирішувати Україні у першу чергу. Такою проблемою є її історична ідентифікація, що за означенням І. Дзюби є: „Поверненням духовної самодостатності народу... за умов відсутності якої, розвиток України зупинився на спрощених формах демократії” [2,17-18].

Виразом цієї спрощеності є відсутність системи влади, належного державного апарату, який би відкривав можливості для утвердження високих мірок демократії і водночас виключав би можливість перетворення її у поле для розгулу невдоволених

амбіцій, стимулював би розвиток свободи і водночас не допускав її реалізації як свободи безвідповідальності.

У цьому зв'язку є важливим вивчення філософсько-правової спадщини минулого і, зокрема, народницького напрямку суспільно-політичної думки. Адже, по-перше, цей напрям формувався ще з кінця XVIII ст., знайшов своє відображення у відомій „Історії русів”, в організаційному відношенні виявився в діяльності членів Кирило-Мефодіївського товариства. Тобто серед напрямів консервативного та національно-державницького саме народницький є генетично найбільш старшим, традиційним.

По-друге, у персональному відношенні саме народницький напрям представлений найбільш відомими особистостями, які були водночас як теоретиками, так і діячами суспільно-політичного руху. Йдеться про М.Костомарова, П.Куліша, В.Антоновича, М.Драгоманова, М.Грушевського та інших хто починаючи з 40-х рр. XIX ст., і до 20-х рр. XX ст., тобто протягом усього дореволюційного етапу в українській соціально-політичній думці, безроздільно домінував, задаючи тон у формуванні національної ідеї, а відтак і її стержневої основи – державотворення.

Разом з тим слід зазначити, що предметом роздумів українських народників були не тільки проблеми державотворення, але й націотворення, що само по собі значно розширює коло наукових інтересів народницької інтелігенції та ще в більшій мірі актуалізує вивчення їхньої філософсько-правової спадщини в сучасних українських умовах.

У цьому зв'язку можна означити загальні особливості народницької ідеології, що зводиться до такого:

- основна увага приділялася аналізу подій, пов'язаних з життям трудових мас, в основному селянських;
- особливий інтерес і симпатії проявлялися до подій народного хвилювання (бунти, повстання, революцій);
- народні маси вважалися рушійними силами історії, а інтереси трудового народу – єдиним критерієм історичної оцінки;
- оскільки головна увага приділялася буттю народу, а не функціонуванню держави, то цілком органічно сформувалася і неуввага до державотворчих проблем;
- з цієї ж причини відбулося формування іншої особливості, змістом якої було ототожнення державних установ з визиском і насильством, що не було виправданим з погляду на державотворення національне;
- незважаючи на те, що народницька ідеологія в цілому визначила інтерес до проблем народності, у тому числі і до національного питання [3,46], вона все ж таки грішила неоднозначністю оцінок власної еліти з погляду можливостей репрезентації нею цілої української нації. В окремих випадках спостерігається свідоме протиставлення народу і еліти;

• внаслідок зазначеної обставини сформувалася ще одна особливість народницької ідеології, що мала, з нашого погляду, вирішальне значення не тільки для перспектив цього ідейного напрямку загалом, а і для долі української держави у 20-ті рр. Х Хст., маємо на увазі трактування історичної перспективи українського суспільства і держави, в якій на перший план виходять соціальні антагонізми, а не вирішення національних проблем.

Такими є загальні особливості народницької ідеології, що у тій чи іншій мірі визначили конкретні обриси філософсько-правової концепції. Ця конкретність виявлялася і в персональній творчості представників народництва.

Так, наприклад, М.Костомаров обстоював такі державно-правові ідеї:

- визначальна роль в історії належить народові (а не правителям, як вважала більшість тогочасних російських істориків);
- український народ є самостійним етносом (а не частиною російського народу, як те стверджувала офіційна позиція);
- українці безкласовий народ, у якого експлуататорами стають іноземці;
- український народ покликаний стати провідником у справі соціального та національного визволення слов'янських народів й основною ланкою майбутньої слов'янської держави;
- майбутня слов'янська держава повинна будуватися на засадах любові, рівності, братерства, соціальної справедливості;
- союз слов'янських республік має ґрунтуватися на федеративних началах;
- законодавча влада в кожній республіці слов'янського союзу мала належати Народним зборам, виконавча – бути виборною та підзвітною їм;
- на чолі слов'янського об'єднання має стояти президент як глава виконавчої влади та сейм як законодавчий орган.

Серед перелічених ідей особливе значення мала думка М.Костомарова, що суперечила панівній у тодішній історичній науці так званій державній (юридичній) школі, до якої належали В.Чичерін, К.Кавелін, В.Сергієвич, а поза нею – відомі вчені М.Погодін і С.Соловйов та їх попередники – представники дворянської історіографії В.Татішев, М.Щербатов, М.Карамзін та інші. Всі вони зводили історію народу до історії самодержавства, вважаючи народ начебто бездуховною масою не вартою уваги. Їх правові погляди зводилися до того, що, за словами М.Костомарова, „вони ковзали тільки по палацах та арміях, а нацією признавалися лише привілейовані класи” [4,81].

Ширшим був діапазон правових ідей у поглядах Михайла Драгоманова:

- виникнення держави та права є результатом розвитку людського суспільства (співжиття, розуму, сім'ї, матеріальних умов, класової боротьби);

- початком суспільного життя в народів Європи є громада;

- різні форми національного права та держави пояснюються різним рівнем суспільного і політичного життя, історичними і географічними умовами;

- держава – політична організація суспільства і повинна відповідати природним потребам життя народу, визначатися не формою правління, а правовим статусом особистості та правами, якими наділені її громадяни;

- право та закон є вираженням загальної волі народу;

- до основних прав людини та громадянина належать: особисті права, громадянські права, політичні права;

- державна влада має поділятися на законодавчу, виконавчу та судову;

- джерелом і носієм влади є народ;

- найдемократичнішою формою державного устрою багатонаціональної країни є федеративна держава.

Слід зазначити, що все ж таки домінуючим інтересом М.Драгоманова були соціальні питання, а не вирішення національних проблем. Звідси корені цілком протилежного розуміння співвідношення соціального і національного в державотворенні у М.Драгоманова і Б.Грінченка, Ю.Бачинського. З цієї причини, як твердять дослідники, „навіть федералістична концепція М.Драгоманова є реакційно в порівнянні з костомарівською і кирило-мефодіївською” [5,150]. Ця остання виходила з факту національного гноблення українців та, в першу чергу, пошуку шляхів його припинення, у той час, як М.Драгоманов був справедливо критикований І.Франком за те, що з політичної точки зору українці були для М.Драгоманова „південними росіянами”, якими й повинні бути надалі[6,87].

У автора „Історії України - Руси” в одинадцяти томах і ще близько 2000 наукових працях, більшість яких присвячена історії української державності М.Грушевського правові ідеї зводилися до такого:

- історія українського державницького досвіду налічує тисячоліття;

- першою формою української державності була Київська Русь, правонаступником якої є український народ;

- право існує не лише в класовому, але й у племінно-родовому суспільстві;

- вважав, що правові форми з’явилися раніше ніж держава;

- визначав державу як суверенний союз народу, а право – як єдність норм, що висловлюють соціальну солідарність об’єднаних у націю людей;

- обґрунтовував закономірність вимоги демократичної влади та принципу „дозволено все, що не заборонено законом”;

- сформулював доктрину національно-територіальної децентралізації Росії та створення культурно-національної автономії;

- оцінюючи з європейських позицій сутність держави та її функції, але керуючись соціалістичними

переконаваннями, схилився до соціалістичного типу державності як альтернативи „буржуазно-парламентській республіці”.

Остання із перелічених ідей М.Грушевського була сформульована, очевидно, під впливом громадянського соціалізму М.Драгоманова, що знайшло своє відображення і в його політичній діяльності на чолі Центральної Ради. Виявилось, що одна справа коли М.Грушевський палає обуренням з факту викладання в університетах Російської імперії сербської, болгарської, чеської, інших слов’янських історій та філологій і не досліджується ні українська мова і література, ні історія, ні право [7,287]. І іншою є справа формулювання ним завдань українського державотворення.

Як і М.Драгоманов, він обстоював еволюційний шлях розвитку України, розглядав державність далеко не першочерговим елементом цього розвитку[8,400]. Не дивно, що за умов жорсткої альтернативності вибору між радикальними напрямками в політиці, які на той час диктували правила політичної гри, М.Грушевський опинився на узбіччі політичних реалій часу.

Таким чином, філософсько-правова спадщина представників народницької суспільно-політичної думки є цікавою для сьогоденних дослідників з погляду не лише теоретичних міркувань на означену тему, але не в меншій мірі зі суто практичних потреб досвіду право-, націо- та державотворення в сучасній Україні. І, можливо, цей аспект дослідження і є найважливішим.

References

- [1] Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І.Римаренко (відп.ред.) та ін.-К.: Довіра:Гене́за, 1996. – 942 с.
- [2] Дзюба І.М. Україна перед сфінксом майбутнього. – К.: Вид.дім „КМ Академія”, 2001. – 35 с.
- [3] Потульніцький В.А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). – К.: Либідь, 1992.- 230 с.
- [4] Балагутрак М. Гене́за етнопсихології в Україні XIX століття: історико-етнологічний аспект.- Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – 224 с.
- [5] Проблеми дослідження історії України. Перший круглий стіл істориків. Славсько, 4-6 вересня 1990 // Праці сесій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ- Т.2. – Львів: НТШ 1993. – 199 с.
- [6] Мазепа В.І. Культуроцентризм світогляду І.Франка. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – 232 с.
- [7] Нагірняк О.Р. Нариси з історії українознавства у Наддніпрянській Україні. (остання чверть XIX ст. – 1917 р.) – К.: П ПСєргійчук М.І., 2007. – 652 С.
- [8] Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок Х Хст.). – К.: Стило́с, 2001. – 584 с.